

Konačno, i u domenu heurističke strane ove knjige, ne možemo se oteti pohvalnom utisku kada se pogledaju iscrpna bibliografija i korišćeni arhivski izvori. Posebnu pažnju privlače od autora konsultovani usmeni izvori, u kojima je popis istaknutih Lončarevih savremenika sa prostora bivše Jugoslavije i svetske scene. Veliki broj fotografija koje prate biografiju Budimira Lončara čitaocu vizuelizuje ne samo njegov život i karijeru, već i neke od najvažnijih trenutaka i ličnosti diplomatije Titove i post-Titove Jugoslavije.

Smatramo da je Tvrtko Jakovina ovom knjigom i trudom ulozenim u nju opravdao pohvalne reči koje su o rukopisu (odnosno o Budimiru Lončaru) naveli Henri Kisindžer, Mihail Gorbačov, Roland Dima i Amr Musa i koje se nalaze na koricama knjige. Njegova biografija Budimira Lončara je referentno delo o jugoslovenskoj diplomatiji u Hladnom ratu i vremenu raspada Jugoslavije, čiji će visoki dometi ostati nesporni.

Bojan B. Dimitrijević

КОЛАБОРАЦИОНИСТИ ПРЕД СУДОМ ОЗНЕ II: Саслушања Божидара Бећаревића, Светозара Вујковића, Велибора Јонића и Николаја Губарева, ур. Небојша Стамболија, Раде Ристановић и Радосав Туцовић, Институт за савремену историју, Друштво за урбану историју, Београд 2022, 542.

Knjiga *Kolaboracionisti pred sudom OZNE II: Saslušanja Božidara Bećarevića, Svetozara Vujkovića, Velibora Jonića i Nikolaja Gubareva* predstavlja zbornik dokumenata arhivske građe objavljen 2022. godine u izdanju Instituta za savremenu istoriju i Društva za urbanu istoriju. Urednici zbornika su dr Nebojša Stambolija, dr Rade Ristanović i dr Radosav Tucović, naučni saradnici Instituta za savremenu istoriju iz Beograda. Ova knjiga se nadovezuje na prethodno izdanje *Kolaboracionisti pred sudom OZNE* iz 2018. godine, u čijem je priređivanju pored Ristanovića i Stambolije učestvovao i dr Srđan Cvetković.

U Predgovoru knjige autori navode najznačajnije karakteristike, sadržaj, obim i poreklo objavljene građe. Glavna celina monografije podeljena je na četiri dela. Pre arhivske građe, na početku svakog poglavlja glavne celine nalazi se slika, a potom i biografija svakog od četvorice kolaboracionista, sa spisikom literature. U prvom

delu glavne celine knjige nalaze se dokumenta vezana za Božidara Bećarevića, šefa IV odeljenja Specijalne policije Uprave grada Beograda u periodu 1941–1944. Ovo poglavlje sastoji se u osnovi od 12 zapisnika o saslušavanju Bećarevića od strane organa OZN-e, odnosno UDB-e za NR Srbiju u periodu od 6. juna 1946. do 24. septembra 1949. i jedne izjave iz 20. septembra 1949. godine.

Drugi deo glavne celine odnosi se na Svetozara Vujkovića, upravnika logora Banjica u periodu 1941–1944. U okviru ovog dela nalazi se 7 zapisnika o saslušanju Vujkovića od strane oficira UDB-e za NR Srbiju, nastalih u periodu 5–13. jul 1949. Treći deo glavne celine knjige donosi zapisnike o saslušanju Velibora Jonića, ministra prosvete u vladi Milana Nedića. Zapisnike sa ovog saslušanja načinili su organi OZN-e za NR Srbiju u periodu 22. avgust–12. septembar 1945. U zborniku je objavljeno ukupno 17 zapisnika sa Jonićevih saslušanja. Četvrti i najobimniji deo glavne celine knjige sadrži ukupno 30 zapisnika o saslušanjima Nikolaja Gubareva, šefa IV i III odeljenja Specijalne policije UGB u periodu 1941–1944. Iz pomenutih zapisnika možemo videti da je ispitivanje Gubareva od strane predstavnika OZN-e, odnosno UDB-e za NR Srbiju, trajalo od 28. novembra 1946. do 6. septembra 1949. godine.

Dokumenta izložena u zborniku nastala su radom dela OZN-e, odnosno UDB-e za NR Srbiju i sastoje se od pitanja koja su upućivana četvorici optuženih i njihovih odgovora. Istorijski izvori izloženi u zborniku dopunjuju značajnim informacijama kompleksnu sliku Srbije pod nacističkom okupacijom. Iskazi četvorice kolaboracionista pružaju dragocene podatke o funkcionisanju režima Milana Nedića, njegovom odnosu prema okupatorima, pokretima otpora, kao i čitavom nizu drugih organizacija, grupa, država i ličnosti. Osim za period 1941–1944. ova dokumenta predstavljaju vredan izvor i za proučavanje istorije međuratne Jugoslavije, Beograda i njegove uprave.

Posmatranje jednog turbulentnog perioda srpske i jugoslovenske istorije iz perspektive pojedinca može biti od velikog značaja za istoričare koji izučavaju fenomen kolaboracije u Drugom svetskom ratu. Pored četvorice kolaboracionista ispitivanih od strane organa OZN-e, odnosno UDB-e, dokumenta objavljena u ovoj knjizi pružiće istraživačima mnoge informacije o drugim ličnostima iz redova okupato-

ra, kolaboracionista, pripadnika ravnogorskog i partizanskog pokreta otpora, kao i društveno-političkog života međuratne Jugoslavije. Iskazima su obuhvaćeni generali, visoki oficiri i službenici, ministri, članovi rukovodstva KPJ i ravnogorskog pokreta, ali i obični agenti, simpatizeri, aktivisti i ljudi sa društvene margine.

Dokumenta izložena u zborniku pohranjena su u Istorijskom arhivu Beograda, fondu Okružnog suda za grad Beograd i u Vojnom arhivu, fondu Četnička arhiva. Deo objavljene arhivske građe vezane za Božidara Bečarevića ustupljen je priređivačima od strane gospodina Branislava Božovića. Bitno je napomenuti da je u sastavljanju biografija kolaboracionista korišćena i raznovrsna literatura, koja je osim najnovijih domaćih i stranih naučnih istraživanja obuhvatila i dela objavljena u periodu socijalizma.

Na kraju možemo reći da su urednici zbornika predstavili dokumenta koja će biti od velikog značaja istraživačima političke, vojne i društvene istorije Srbije u periodu Drugog svetskog rata, ali i pojedinim piscima biografija, za koje će detalji iz života određenih ličnosti ove epohe predstavljati vredne informacije.

Miloš Čorbić

Dragan Kolundžić, *UTVA – FABRIKA AVI-ONA 1937–2022*, Pančevo, izdanje autora, 2022, 240.

Jubileji predstavljaju povod da se nekoj temi posveti naročita pažnja. Stoga se 2022, kada je obeleženo 85 godina od osnivanja fabrike aviona „Utva“, pred javnošću našla monografija *UTVA – fabrika aviona 1937–2022*. Njen autor Dragan Kolundžić već je poznat srpskoj vazduhoplovnoj javnosti po svojim radovima posvećenim pojedinačnim tipovima letelica proizvedenim u ovoj fabrici, kao i po dvema kratkim knjigama o proizvodnji aviona i jedrilica. Svoja istraživanja, zasnovana na fabričkoj arhivi i bogatoj literaturi i periodici, sada je sabrao na jednom mestu.

Knjiga je podeljena u devet poglavlja sa spiskom izvora, literature i skraćenica. Prvo poglavlje, „Jedriličarska zadruga 1937–1939“ (7–19), bavi se prvim godinama „Utve“, koje su neraskidivo povezane sa pojavom vazduhoplovnog jedriličarstva u Jugoslaviji. Prvi bezmotorni let na jugoslovenskim prostorima obavio je dr Vladimir Aleksić iz Pančeva 1909. godine. Sve do kraja 1920-ih godina izrada

jedrilica ostaje na nivou pojedinačnih pokušaja mladih konstruktora i entuzijasta. Godine 1933. devet beogradskih jedriličara osnovalo je grupu „Deveti“, čiji su članovi 1937. osnovali Jedriličarsku zadrugu „Utva“ u Beogradu. Njeni prvi proizvodi bile su poljske i nemačke jedrilice izrađivane po licenci, ali je započela i izrada jedrilica po domaćim projektima, kao što su „Vrabac“ i „Čavka“. Pored proizvodnje, ovo poglavlje se bavi i aktivnostima grupe „Deveti“, čiji su članovi učestvovali na različitim vazduhoplovnim manifestacijama u Jugoslaviji i inostranstvu.

Drugo poglavlje, „Osnivanje fabrike 1940–1944“ (21–40), obuhvata period transformacije „Utve“ iz zadruge u fabriku, ali i njenog rada pod nemačkom okupacijom. „Utva“ je postepeno počela da se odvaja od grupe „Deveti“ zbog različitih ciljeva ove dve organizacije (razvoju tehnologije i proizvodnje nasuprot razvoju jedriličarskog sporta), mada su ostale povezane zbog angažovanja pojedinih ličnosti na oba plana. Osnivačka skupština Fabrike letelica „Utva“ a. d. održana je 8. aprila 1940. u Beogradu, posle čega je odlučeno da se pogon podigne u Pančevu. Pored proizvodnje jedrilica, „Utva“ je uključena u snabdevanje Vazduhoplovstva vojske dodelom montaže školskih aviona tipa Biker Bi-131 od sklopova uvezenih iz Nemačke. Čitaocima će posebno zanimljivi biti odeljci posvećeni radu „Utve“ pod nemačkom okupacijom. Fabrika je u tom periodu izrađivala drvene lutke, nameštaj i kutije za radio-aparate kako bi preživela, ali i sprečila odvođenje zaposlenih na prinudni rad u inostranstvo ukoliko bi se pokazalo da nema dovoljno posla.

Treće poglavlje, „Novi početak 1944–1950“ (41–57), pokriva vreme obnove vazduhoplovne proizvodnje. Po završetku rata „Utva“ je nacionalizovana, stavljena u nadležnost Glavne direkcije vazduhoplovne industrije Ministarstva narodne odbrane i obnovila je proizvodnju jedrilica, ali je započela i potpuno samostalnu proizvodnju aviona. Njoj je dodeljena izrada sportskog aviona „Trojka“, prvog aviona u potpunosti izrađivanog u „Utvi“. Početkom 1950. započela je i proizvodnja prelaznog školskog aviona 212 za vojne potrebe. Interesantno je pomenuti da se među radnicima „Utve“ u to vreme nalazilo 80 ratnih zarobljenika, od čega četiri vazduhoplovna inženjera.

„Godine uspona 1951–1959“ (59–83), kojima je posvećeno četvrto poglavlje, obeležila